Стара Україна

Часопис історії і культури

1925 ЛЬВІВ VI

АННА ЯРОСЛАВНА Й ЇЇ ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС

ЗМІСТ.

АННА ЯРОСЛАВНА — КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ.
(З двома портретами, автоґрафом і гербом).
Написав Ів. Борщак (Париж) . . 99

УКРАЇНСЬКІ ПАМЯТКИ І ТРАДИЦІЇ У ВІДНІ.
(XIII—XX ст.).
I. Галицький князь Роман Данилович на престолі Австрії.
Написав Др Ів. Німчук (Відень) 104

СТАРИЙ ЛЬВІВ.
Церкви:
3. Церква св. Пятниць (зі знимкою).
Написав В. Карпович (Львів) . 106

MISCELLANEA.
I. Крехівський Апостол. Український переклад цілого Апостола й Апокаліпси з XVI ст. (Тимчасова вістка).
Подав Епп. Др Йосиф Боцян 109
II. Український Некрополь.
Доповнення й поправки. Подали: Ів. Борщак, В. Гнатюк, Д. Дорошенко, В. Липинський . . 111

ХРОНІКА.
Перед 10-тими роковинами смерти Ів. Франка. (Дезідерати). Под. Ів. Кревецький . . 113

БІБЛІОҐРАФІЯ.
I. Оцінки і звіти 114
II. Нові книжки 115

Від Адміністрації.

Просимо вирівнати довги та відновлювати передплату на другий піврік.

ВІД СІЧНЯ 1924 р. ВИХОДИТЬ У ЛЬВОВІ МІСЯЧНИК

СТАРА УКРАЇНА

ЧАСОПИС ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ІВ. КРЕВЕЦЬКОГО

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

(БІБЛІОТЕКА І МУЗЕЙ).

В 1924 р. в „Старій Україні“ взяли участь: Б. Барвінський, Ол. Барвінський, Ів. Борщак, М. Возняк, Гр. Галабурда, М. Голубець, Я. Гординський, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, М. Дужий, В. Залозецький, В. Заїкин, Ів. Зілинський, Ів. Калинович, В. Карпович, М. Кордуба, Ів. Кревецький, Ів. Крипякевич, В. Липинський, Б. Михайлович, Ів. Німчук, Ів. Огієнко, Ю. Полянський, О. Попович, Ів. Раковський, Ів. Свєнціцький, М. Струтинський, К. Студинський, Ст. Томашівський, Ів. Шендрик. — Крім того друкувалися праці: В. Антоновича, М. Грушевського, Ів. Франка.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на цілий рік в краю 10 зол.; на $^1/_2$ року 5 зол.; за границею (в Европі) 11 зол.; в Америці 2 доляри (слати в реджістрованих листах). Ціна одного числа 1 зол.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ
„СТАРА УКРАЇНА“, ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 24.

Стара Україна
Часопис історії і культури

1925 ЛЬВІВ VI

АННА ЯРОСЛАВНА — КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ.

Написав ІЛЬКО БОРЩАК.

Дружині моїй присвячується.

Tous droits réservés.
Copyright by the author.

„Entre Russie de Jaroslave de Kiev, princiere et chevaleresque, fort semblable au reste del'Europe et la Moscovie, asiatique et despotique, à peine émancipée du joug mongol il ya un abîme". (Louis Paris).

Є велика пропасть між київською Русью Ярослава, княжескою та лицарською, дуже подібною до решти Европи — й азійською, деспотичною Московією, ледви визволеною з під монгольського ярма (Луї Паріс, професор й історик в передмові до свого перекладу на фр. мову Несторової літописи. Paris, 1834. Vol I, 304).

В ЦЕНТРІ города Senlis — півтори години їзди від Парижа — стоять оточені чудовим садом руїни монастиря св. Вінкента. Більш ніж 800 років тому монастир цей заснувала українська княжна Анна, дочка київського князя Ярослава, дружина Генриха I, короля Франції та мати короля Пилипа. І досі ще в роковини смерти тої, що звалася „Anna Francorum Regina", служать по ній панахиду.

Залишається на завсіди таємницею, яким чином з далекого Київа Анна опинилася на престолі Гуга Капета. Особливо це стає незрозумілим, коли згадаємо матримоніяльну політику Капетингів. Ця політика була політикою володіння. Кожне подружжа мусіло придбати новий шматок землі тому, хто досі був лише королем Іль де Франса, територія якого простягалася від Сен Жермена до... Мелена. Який міг бути територіяльний інтерес в подружжі з наслідницею Рюрика[1])?

Як би то не було, в 1048 р. овдовівши Генрих I виправив п. Готьє Савейра (Gauthier Saveyr), епископа з Лю в товаристві п. Гослена де Шаліньяка (de Chaligнac) й иньших вельмож до Київа прохати руки Анни[1]). Ніколи, мабуть, не дізнаємося подробиць першого контакту Франції й України. Алеж Левеск, не вказуючи джерел, вкладає в уста Савейра такі слова про Україну: „край цей більш обєднаний, більш щасливий, більш могутній, більш значний, більш культурний ніж Франція". Правда, Генрих рідниться з Ярославом Мудрим, який, подібно Християнови IX данському в XIX в., міг з повним правом зватися „тестем" тодішньої Европи. „Імя

[1]) Деякі французькі автори називали її Агнесою і тому Levesque в кінці XVIII ст. у спеціяльному докладі Академії (Mémoires de l'Institut t. II, 68) доводив, що ніколи імени Агнеси Анна не носила. Проте на хартії короля Пилипа монастиреви Сен-Дені є підпис † Agnoe Reginoe. Теж саме імя „Agnoe" зустрічається в хартії Пилипа монастиреви Saint-Adrien de Bethisy (в „Histoire de la ville de Beauvais par Lauvet. Rouen. 1614. 8⁰ ст. 444; також в „Histoire du duché de Valois" par Carlier, vol III. 2. Оригінал грамоти не зберігся. Знов таки автори „Gallia christiana" (колективна праця монахів ордена св. Марта по історії Старої Франції, 13 vol. in fol. 1715—1785) теж не визнавали імени „Агнеси". Князь Лобанов-Ростовский, що присвятив 20 років життя на відшукання документів про Анну Ярославну, знайшов в 1820 р. новий документ в Сен-Дені, який не залишав сумніву що до імени Агнеси. (Документ нині в Нац. Бібліотеці fonds du Bouchier № 52; цінна і рідка книжка Лобанова-Ростовського має назву „Recueil de pièces historiques sur la Reine Anne au Agnes Epouse de Henri I-er, Roi de France et fille de Jarosslaf I-er Grand Duc de Russie". Paris, 1825. 4⁰, XXII + 60. Про цю книжку: Кіевск. Стар. 1884, III; Ист. Вѣстн. 1894, I; Вѣстн. Иностр. Лит. 1894, II). Треба погодитися з Лобановим-Ростовським, що, охрестившись по католицькому обрядови, Анна приняла імя Агнеси. З 113 документів царювання Генриха I-го та Пилипа I-го, 17 актів носять імя Анни або Агнеси. В „Journal des Savants" (про який мова буде далі) із 1682 р. читаємо „Henry fut conjoint par mariage avec Anne de Jaroslave, aucuns la nommaient Agnes".

[1]) Aussitôt après Henri I ayant jeté les yeux sur la princesse Anne, fille du Jaroslavy pour donner une reine à la France... (Histoire de l'eglise de Meaux, par Taussains du Plessys I, 107. Paris 1731). В транскрипції Ярослава немає згоди в авторів: Duchênes, Gaguin, Paradin, Dubillet, Serres — називають його „Georges", Mezeray, Daniel, Liniers — „Joradislas". Найстарші французькі хронікери Анжера і St Maxence'a не вказують імени ні батька ні дочки, а тільки: Генрих I одружився з „une Scythe ou une Russe"; в одній рукописі XV віку читаємо „Russam"; анонімний автор „Історії Аквитанії" дає назву „Jurisclohi".

Анна Ярославна.

З „Histoire de France“ par Mezeray. Paris, 1643, Vol. I. Оцей портрет находився на фресках монастиря св. Вінкента, що його засновала Анна в Senlis. П'д ним читаємо: „Анна Славянська, друга дружина короля Генрика I“, Ще нижче — стрічки, що їх склав Mezeray: „Анна завдяки прихильному їй Небу дала Франції князів: але лихо, до якого спричинився її другий чоловік, примусило Анну відїхати і померти там, де народилася“. Гравірував цей портрет для Mezeray фляндський гравер Jacobus de Bie (народився в Антверпені в 1581 р., працював в Парижі і є одним з найкращих граверів Рубенса). Портрет української історіографії досі невідомий.

Власноручний підпис Анни Ярославни.

Власноручний підпис Анни Ярославни (Ана ръина = Anna regina = Анна королева) на грамоті з 1063 р., наданій Пилипом I аббатству св. Кріспіна Вел. в Суасоні. Оригінал грамоти в Національній Бібліотеці в Парижі.

Ярослава — цитуємо знов звіт Левеска з 7 флореаля X року Республіки (1802) в Академії — було відоме цілій Європі. Він відібрав зброєю у Поляків Червону Русь, оден з його синів виправив фльоту аж до Босфору і Фракії. Подружжа дітей Ярослава від византійського до англійського двора повинні були росповсюднити імя Ярослава та його народу далеко в світі: старший з його синів одружився з дочкою Гарольда, останнього англійського короля з династії Саксів, третій його син одружився з графинею Штадт, сестрою трирського князя Бургарда"...

В 1049 р. урочиста французька місія повернула у Францію з княжною Анною, її подругами та „колесницями і подарунками"[1]) і 14 травня 1049 р. в день першої Пречистої архієпископ Гюі в Реймсі вінчав дочку України з внуком Гуга Капета. Подружжа було щасливим; трьох синів дала Анна Галії: Пилипа, майбутнього короля, названого в честь Пилипа македонського, від якого, як вважали у Франції, походив Ярослав[2]); Роберта, що помер молодим, та Гуга Великого, графа Креспі й шефа королівської лінії Вермандуа[3]).

4 серпня 1060 р. в Витрі помер Генрих I і залишив свою молоду дружину з трьома малими хлопцями під регенством Бодуена, графа фландрського. Анна віддалилася в Сенліс, де ще раніше, чекаючи народження свого старшого сина, дала обіцянку заснувати монастир. І дійсно, в 1061 р. засновано монастир св. Вінкента, від якого нині залишилась одна тільки каплиця.

Анні йшов 29-й рік. Була вона в розквіті краси, про яку навіть її суперниця Елеонора казала: „немає подібної на світі". Цілком природно, що молода вдова не замкнулася цілковито під склепінням монастиря. Королева віддавалась світським утіхам і, головним чином, на зразок віку, полюванню в чудових сенліських лісах, від яких ще сьогодня залишилися гарні сади. На ці полювання приїзжали всі сусідні сеньори, бо в Сенлісі був свій двір. Ці гості не могли не віддати данини жінці, не кажучи вже, що ця жінка була їх королевою...

Між сеньорами був Рауль III, граф Крепі де Вальоа, Де Вексін. Він був оден з наймогутнійших і найабсолютнійших сеньорів, які коли істнували у Франції. Не визнавав жадної влади над собою, не лякався ні зброї короля, ні загроз церкви[1]). Рауль був уже двічи одружений. Спершу з Аделею, дочкою графа Бар Сюроб, а в друге з Елеонорою, яку підозрівав, або хотів підозрівати, в непевности і яку збірався відіслати до її родини.

Одного разу, коли Анна гуляла в сенліському лісу, Рауль схопив її, як звичайну пастушку, привіз в свою столицю Крепі, де якийсь священник, причастний до замаху, або стероризований Раулем, обвінчав їх[2]). Можна уявити собі, який це був скандал, як сумував молодий король та його брати, як був обурений регент. Навіть в той суворий і жорстокий вік все з'єдналося для осудження подружжа: недавня смерть короля Генриха, молодість принців, світський стан Анни і Рауля, спосіб, яким вони покористалися, щоби задовольнити свої почуття. Не кажучи вже про те, що Рауль мав дружину, його споріднення з небіжем Генрихом I було вже досить, аби анулювати нове подружжа з Анною. Але нічого не могло противостати палкости коханця і слабости жінки.

Була ще одна особа, з якою закохані не хотіли рахуватися і яка не мала наміру відмовлятися від своїх прав. Це була Елєонора. Вона поїхала в Рим поскаржитися папі Олександрови II — й останній буллею до Реймського епископа відлучив Рауля від церкви та анулював подружжа[3]).

Не звертаючи увагу на папське осудження, Рауль жив з своєю третьою дружиною[4]). По трохи всі звикли до цього союзу. Сам король або через жах перед своїм могутнім тестем, або через любов до матери, яка, як по всьому видко, дуже очаровувала людей, не виступив з осудом. Так, в 1065 р. Рауль та його два сини від Аделі провожали короля в Торби й разом обдарували монастир. Проте ми не зустрічаємо більше підпису Анни, як королевої, коли не лічити привилеїв, виданих в Сенлісі в 1069 р., де вона врешті здійснила тільки формально те, що фактично сталося давно.

8 вересня 1074 р. Рауль помер, і його вдова знов появилася при дворі: цього самого року вона ставить свій підпис поруч з підписом сина на грамоті монастиреви Понтеневуа. Але цікаво, що Анна підписалася вже не як королева, а як мати короля[5]). Ніколи опісля вона не з'являлася біля свого сина в ранзі королевої, від якої вона сама відмо-

---

[1]) ...comblé de carosses et de présents (Taussains du Plessys op. cit., 107.

[2]) Не знаю, чи дійсно претендував на таке походження Ярослав, але в французьких творах XV—XVII в. йому приписують такі претенсії і в виданій недавно „Історії Франції" Jacques Bainville повторює це твердження: Histoire de France, Paris 1924. 114 (!) видання (це не помилка: історія Банвиля в 5 місяців розійшлася в... 120.000 примірниках), ст. 52.

[3]) Від цього Гуга Вермандуа походить молодша лінія Капетингів — Орлеани, і таким чином сучасний „претендент" на французьку корону, Пилип Орлеанський, є нащадком Анни Ярославни.

[1]) Тогочасні хроніки, цитовані в „Giuberti de Novigento". Opera omnina. Lutetiae. 1661, 4 vol. in fol. IV, 466.

[2]) Це мало бути десь в другій половині 1062 р.

[3]) Булля видрукована в „Duchesne. Histoire de France" IV, 205. Епископ відповідав: „Regina enim nostra comiti Roduepho nupsit, quod factum Rex noster quam maxime dolet" (ibid. 307).

[4]) В 1069 р. Рауль дав грамоту капітулі в Амієні, де читаємо: „Hac autem cartula mea manu atque uxoris meae Annae" (Histoire générale de la maison de Guines, 316).

[5]) Annoe Matris Philippi regis.

вилась через нерівний шлюб з Раулем. Її трактували з великою пошаною, як кохану матір, але вже не як королеву.

Оцей підпис 1074 р. є останнім, що залишився після Анни Ярославни. Дуже можливо, що вона опісля залишила двір: фальшивий стан, в який вона поставила себе, примусив Анну зійти зі сцени. Що сталося з нею далі? Деякі вчені[1]) XV—XVII в. гадали, що Анна повернула на Україну, але ніхто з авторів сучасних Анні або XIII—XIV в. нічого не згадує про це. І дійсно, чому після 25 років життя у Франції вона мусіла провести останні роки свого життя на Україні? Анна була вже католичкою[1]). Як би вона дійсно повернула на Україну, то, певно, вернулабся до православя, а між тим немає жадного славянського документу, з якого це булоб видно. Це як раз були часи гострої боротьби Східньої та Західньої церкви, і грецькі анналісти напевно відмітилиб повернення до православя французької королевої.

Анна Ярославна.

Венецька ґравюра кін. XVIII — поч. XIX ст. (як вказує почерк російського підпису) — копія зі старшого, хоч всеж таки підновленого портрету (на це вказує зачіска віку Людвика XIII). Рисунок під портретом це емблематичне представлення девізу, що є на його обводі: „оплакую його смерть і моє життя". Отже: горлиця сидить сумна на землі, перед нею зівяле дерево, позаду корч лілії, символ чистоти. (Горлиця — це старий, улюблений в наших думах і піснях символ горя і смутку, що дуже підходить до положення молодої вдови-королевої, відповідає її думам і почуванням). Ґравюра репродукована гарно в „Кіевск-ій Старин-і", 1888 р., кн. VII, разом з заміткою про Анну Ярославну.

Нарешті питання це вирішилося само собою. Через ...шість століть. 11 липня 1682 р. на порядку засідання французької Академії стояло: „доклад п. Менестрієра про могилу королевої Анни". .. „В церкві аббатства Villiers — почав свій доклад Менестрієр — у вуглу каплиці знаходиться могила. Це рівна плитка, кінці якої побиті... постать королевої вигравірована з короною на голові. Корона

[1]) Напр. Paradin і Mezeray. Останній через свій високий науковий авторитет (французький Карамзин) мав широкий вплив на всіх дослідників постати Анни. Ось що він пише: „дійшли до Генриха чутки про чудові прикмети княжни, достойної володіти серцем великого монарха. Це була Анна, дочка Жоржа, короля Руси, На підставі тільки оповідань про її досконалі якости, Генрих I надіслав численне й урочисте посольство в 1044 р. (sic!) прохати її руку"... Mezeray єдиний тільки згадує про якусь ще дочку Анни, „імя якої не зберігалося, бо померла дитиною". „Вона (Анна) повернула у свою країну, де жила ще 7 чи 8 років" (вид. 1643 р. стр. 399).

[1]) Пор. лист папи Миколая II з 1059 р. (Recueil des Historiens de France, t. XI, 653).

ця зроблена на зразок шапок, які носять електори німецької Імперії[1]). Могила має напис: „Hic yacet Domina Agnes uxor quondam Henrici regis — далі мені не вдалося прочитати, бо від часу літери майже зовсім знищені. На другому кінці могили в право надпись „Eorum per misericordiam Dei requiescant in pace“...

Докладом Менестрієра зацікавився король і в слід за ним все вище суспільство. що нікому не відомий Теулюр та прійор з Луа прочитали инакше, ніж Менестрієр, надпись на могилі Анни і — таким чином — вважали вони, що „могила в Виліє не є могилою Анни, яка певно повернула в свою країну“. Легко зауважити, що археольогичне знання прійора з Луа не могло конкурувати з відомим вченим академиком, автором великої кількости праць з об'ягу історії, археольогії та геральдики[1]). Levesque, який був

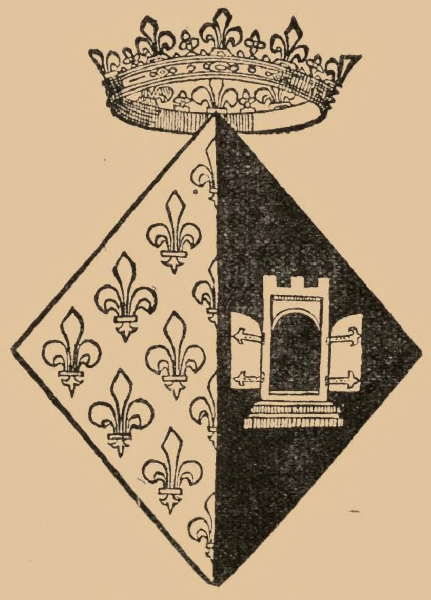

Герб Анни Ярославни.

З „Claude Paradin. Alliances genealogiques des rois de France“. Lyon, 1561. Ліворуч: лілії — королівський герб Франції, а праворуч, як пояснює Paradin, герб країни народження Анни — „Руси“. Дійсно, герби французьких королів складалися з лілій та якоїсь відзнаки їх країни. Чи не маємо тут натяку на київські Золоті Ворота? Герб Анни, по Paradin-ови, дає також Jean Boisseau, французький геральдист початку XVII ст. Оригінал в красках у Національній Бібліотеці в Парижі, відділ гравюр, збірка Lallemant de Betz. Герб української історіографії досі невідомий.

Ніхто не сумнівався в справжности сенсаційного відкриття. Не сумнівалися і пізніше ні пан-отець Ансельм[2]), ні автори „Recueil des Historiens“[3]), ні автори „L'art de verifier des dates“[4]). Раптом в 1770 р. нові видавці „Gallia Christianica“ запідозріли фальшивість у відкритті Менестрієра. І ось що ми знаходимо у них[5]): „Менестрієр запевнює, що прочитав: „Hic yacet Domina Agnes uxor quondam Henrici regis“; але в 1642 р. Теулюр, надісланий викарієм абатства, прочитав тільки „Hic yacet Domina Agnes“... і вже згодом сюди придали „quoe fuit uxor Henrici“. Далі, в 1749 р. прійор з Луа там прочитав також „Hic yacet Domina Agnes quoe fuit uxor Henrici“...

Отже, автори „Gallia Christianica“ оспорювали відкриття Менестрієра на тій підставі, чоловіком високої наукової вартости, в своїй історії (1782), вже після аргументації авторів „Gal. Chr.“, не погожувався з ними, а давав рацію Менестрієрови. Та і важко припустити, що такий вчений і поважний Єзуїт міг рішитися на містифікацію, та ще де... недалеко від Парижа, де кожний легко міг перевірити його відкриття. Мало того. Менестрієр робив доклад в Академії. Не треба забувати, що Париж другої половини XVII ст. гарячо реагував на всі прояви культурного життя. Ні, Анна Ярославна, княжна України, королева Франції, покоїться на священнім грунті солодкої Франції...

* * *

В оден з осінніх днів 1920 р. я відвідав Сенліс, типове гарне місто Ільде Франса з ти-

[1]) А може ця корона була подібна до тих, які носили київські князі?

[2]) Histoire généalogique de la maison de France I, 73.

[3]) XI, 565, [4]) I-ше вид. в 1746.

[5]) XII, 216.

[1]) Про наукову діяльність Менестрієра див. Allut, Recherches sur la vie et les oeuvres del P. Menestrier. Lyon, 1858. Також статю в „Revue du Lyon“ 1837, VI,

хим повітрям, яке так любила Анна[1]). Мені прийшлося йти недовго, як переді мною показалися руїни одного з найкращих колись аббатств у Франції.

Чому Анна обрала своїм патроном св. Вінкента! Чи не тому, що „він розсіває як сонце хмари“? На старих гравюрах XVIII ст. ще можна бачити абатство, яке з честью носило ім'я своєї фундаторки. Монахи гордилися тою, що „залишила Франції трьох принців і дорогоцінний камінь в Сен-Дені — pretiosissimum hyacinthum Annae regis Ruthenorum filiae“[2])...

Тут, в цих садах, де так часто гуляла Анна, мимоволі приходить згадка про лєґенду, що повстала у Франції ще в XIV ст., а саме, що Анна привезла з собою з Київа славянське євангеліє, тодіж заховане в Реймському соборі. Кожного разу підчас коронування, перед тим, ніж показатися народови, новий король присягав на цьому Евангелії[1]). Нехай це лєґенда, нехай вчені справедливо зруйнували цю лєґенду, але вона зворушує в садах Сенліса. Ви почуваєте, яке значіння колись надавали у Франції фактови перебування української княжни на троні Капетингів. — А потім... сталася революція, абатство зачинили... і тільки каплиця нагадує память славної дочки Ярослава...

Paris. XI. 1924.

УКРАЇНСЬКІ ПАМЯТКИ І ТРАДИЦІЇ У ВІДНІ.

(XIII—XX СТ.)

Написав

Др. ІВАН НІМЧУК.

БАГАТО-багато українських памяток, слідів нашого великого минулого, нашої старої культури, розкинено на чужині, особливож по великих осередках, столичних містах ріжних европейських держав. Знайдете українські памятки й у великих замках-палатах, і в старих церквах, і в численних музеях, книгозбірнях, товариствах, і в приватних домах чужинців. Памятки сі представляють нераз першорядну вартість для історика нашого минулого, нашої культури, побуту, наших взаємин із близчими й дальшими сусідами. Вони можуть прояснити нам неодну світлу сторінку з нашої бувальщини, видвигнути з пороху забуття не одну визначну українську індивідуальність, нагадати не одно гарне діло, не один добрий почин українського ума, українських рук. А передовсім памятки сі є проречистим доказом на те, що ми стара культурна нація, що наші звязки з Заходом були завсіди живі й ніколи, навіть в часах найбільшого лихоліття, не переривалися, що ми черпали безпосередньо з Заходу, але й впливали безпосередньо на Захід, — словом, що культурно-історична традиція у нас велика і славна. На превеликий жаль — якже мало знаємо ми всі про ті наші памятки на чужині, як мало ними цікавимося! Бо хоч українські памятки на чужині густо часто в чужій — московській і польській — шаті, то се ніяк не може й не сміє оправдати нашого незаінтересовання ними, нашої байдужности до тих дорогоцінних скарбів українського духа й української творчости.

Між великими европейськими осередками одно з перших місць що до богацтва українських памяток та українських традицій займає столиця Австрії — Відень. Не диво. Адже Відень мав з давніх-давен живі звязки з українськими землями, з окрема з Галицько-Волинською Державою, а з хвилею прилучення до Австрії Галичини (1772) й Буковини (1775) став і столицею для значної частини українського народу. В нім зосереджувалися ріжні центральні уряди й установи, що рішали багато преважних справ для нашого народу, в нім відбувалися ріжні конґреси, з'їзди, виставки, в нім основано ріжні музеї, книгозбірні, архіви для цілої території великої колись держави, в нім стояли залогами українські полки, в нім радив парлямент, в якім були й українські представники, у Відні основано вкінці й численні товариства, орґанізації, установи самих українських громадян, яким доля присудила жити в тім місті. Про найновійші часи нема що й згадувати: всім нам ще в памяти та велика филя української воєнної еміґрації з Галичини й Буковини, що залила собою Відень, а свідками й учасниками української повоєнної еміґрації з усіх українських земель, яка в значній части опинилася також у Відні, є ми по нинішній день. І всі люде Української Землі: чи се були сталі мешканці

[1]) Про це згадує хроніст XVI в. Quesnel.

[2]) Нац. Бібл. Рукоп. пан-отця Миколи з 1670 р.

[1]) ...і коли дійшло до читання євангелія, найвищий між архієпископами підносив його королеви для присяги“.. L'ordre et les ceremonies du sacre, par René Benost curé de St. Eustache. Paris. 1575, 47. Про Анну пор. ще: Bienzelstierna Gust., Genealogia Annae reginae Gallicae... Acta Soc Upsalae 1740, 68, Фр. перекл. Bibl. Academ. 1811. XII.; Ferrussag. Bul. des scienes historiques 1829, XII.

Відня, чи припадкові подорожні, чи ті, що приїздили сюди на студії, для порятування здоровля, для відбуття військової служби і т. д. і т. д., чи вкінці українські політичні еміґранти — всі вони лишали тут по собі сліди свого перебування, памятки нашого побуту, нашої культури, стараючись не рвати вже ніколи раз навязаної нитки з сим могутнім культурним центром. Так воно було від найдавнійших часів, те саме можна бачити й нині.

Зібраний мною матеріял не може оче видно бути повний. Велике богацтво україн ських памяток і сильні українські традиції у Відні не дозволяють одній людині зібрати й використати всього того, що може мати інтерес і значіннє як для історика нашої культури й наших звязків з Заходом, так і для кождого інтеліґентного читача. З тої самої причини грішить той матеріял деякою нерівномірністю: важні події нераз тільки підмічені, менше важні обговорені докладнійше й точнійше — все те в залежности від тих жерел, статтей, заміток і т. п., що ними я міг користуватися. Всеж таки й те, що тут подається, є вже наглядним доказом богацтва українських памяток і традицій у Відні. Може колись ще доведеться сю працю поширити, збогативши її не одним цінним причинком — покищо нехай вистарчить і се, що є. І в такім виді повиннаб вона сповнити своє завданнє.[1])

I. ГАЛИЦЬКИЙ КНЯЗЬ РОМАН ДАНИЛОВИЧ НА ПРЕСТОЛІ АВСТРІЇ.

Вже в найдавнійших часах нашого державного історичного життя можна прослідити взаємини і звязки українського народу з Заходом. Найкраще ілюструє се оповіданнє літописця Нестора в „Повісти временних літ“ про приняттє нашими предками християнства. А саме кажеться там, що Володимир скликав своїх бояр і старців городських і сказав: „Се приходиша къ мнѣ Болгаре рекуще: пріими законъ нашь; по сем же пріидоша Нѣмци и тые хваляху законъ свой; по сих приходиша Жидове. Сих же послѣди приходиша и Греци, хуляще всѣ законы, свой же хваляще, и много глаголаша сказующе от начала миру“ і т. д. Тоді бояре і старці вирішили вибрати 10 розумних людей і вислати їх до Болгар, Німців і Греків, аби вони наочно переконалися, котра віра краща. Вислід поїздки десятьох послів Київської Землі відомий: наші предки приняли християнську віру від Греків.

З приняттєм християнства взаємини старої Київської Держави з Заходом, з окрема з німецьким світом, очевидно зросли й поширилися. Так уже перед якими 700 роками мандрували купці з Німеччини через Австрію до Київа. Були се передовсім купці з Регенсбурґу, що йшли туди або через Чехію або в низ Дунаєм, бо Київ був осередком торговлі з Царгородом. За тими купцями йшли в Київ дуже люблені в Регенсбурґу монахи, т. зв. Шотти, що там відправляли для них богослуженння. Поселеннє купців і монахів на наших землях тягнулося аж до нападу Татар в 1241 р. Після того покинули монахи Київ, а слідом за ними мабуть також купці.[1])

Та найважнійший звязок із Заходом удержували з природи річи володарі Галицько-Волинської або -Володимирської Держави, що з малих початків виросла з кінцем XII. ст. до великої сили. Про такі звязки багато натяків і згадок у нашій старій літописи.

Помітнійші взаємини з Австрією мала вже галицька династія Ростиславичів, а саме з династією Бабенберґів, які резидували спершу в Мельку, звідки перенесли свою столицю до Відня, що був після римських часів славянською оселею. І так в давніх літописях можна прослідити звязки між галицьким князем Ярославом Осмомислом і австрійським Гайнріхом Язомірготтом, що зробив Відень містом і поклав основи під церкву св. Стефана. А галицько-волинська династія Романовичів удержувала вже з Бабенберґами дуже живі взаємини. Найважнійшою подією в тих обопільних зносинах, їх завершеннєм, був шлюб Романа, сина галицького короля Данила, внука Романа Великого, з Ґертрудою з Бабенберґів, що мав місце 1252 року.

Як прийшло до того шлюбу і які пляни були звязані з тою подією?

В 1246 р. вимерла австрійська династія Бабенберґів. За спадщину її розпочалася війна між сусідами, передовсім між угорським королем Белею і чеським королем Оттокаром. Коли Оттокар завоював австрійські краї й утворив таким чином величезну державу від Судетів аж до Адрійського Моря, занепокоєний тою загрозою Беля запросив собі на поміч галицького короля Данила. Данило був тоді володарем могучої, добре укріпленої і загосподарованої держави, тож не диво, що його поміч була для Белі дуже бажана, бо вона одна могла вирішити цілий той спір в його користь. Знаючи се, Данило рішився виступити проти Чехів, але за свою поміч зажадав частини спадщини по Бабенберґах.

[1]) Д-р Р. Кайндль, проф. унів. в Ґрацу і член Н. Т. ім. Шевченка: Україна у своїх взаєминах до Середньої Европи („Відродженнє“, ч. 19, Відень 1918 р.).

[1]) В праці подаю ілюстрації — тільки що важнійші, характеристичнійші, аби хоч деякі памятки унаочнити читачам. За знимки дякую пп. Дмитрові Форнальчикові й Семенові Буркові, що, не жалуючи часу й коштів, були мені помічні в сьому ділі. *Автор.*

Беля згодився на се жаданнє, наслідком чого зложено договір, на основі якого другий син Данила, Роман мав подружитися з княгинею Гертрудою, сестрою австрійського герцога Фридриха, спадкоємницею Бабенбергів, і заняти австрійський престіл.

Роман приїхав справді до Австрії і в замку Гімберг[1]) під Віднем відбувся на весну 1252 р. його шлюб з Гертрудою. Тамже уложено трактат, в якім Беля зобовязався помагати Романови здобути собі Австрію. Так отже династія Романовичів мала обняти в посіданнє одну з найважнійших країн середущої Европи.

Та з великих плянів Великого Данила не вийшло нічого: відібрати австрійські землі від Оттокара не вдалося. Правда, галицькі війська, що після пляну мали вдарити на Оттокара з півночи, справилися добре зі своїм завданнєм: вони заняли Шлеськ, здобули Опаву й пустилися на Моравію. Одначе иншим союзникам не повелося і се припечатало долю Романа, який по короткім побуті у Відні перебував з жінкою в Гімбергу й не хотів за ніщо в світі миритися з Оттокаром. Почалася облога Гімбергу, в замку настав голод. Галицька літопись оповідає, що поживу для Романа й Гертруди приносила тайком якась жінка аж з Відня, прокрадаючись через війська чеського короля. Тоді Роман за порадою Гертруди перекрався також тайком через ворожі сили й поїхав до батька за підмогою. Але тимчасом союз противників Оттокара (Угорщини й Баварії) розбився і Данило не міг уже дати Романови ніякої помочи[1]). Небавком (1282) австрійські землі обняла в посіданнє династія Габсбургів.

Трагічна була доля подружа Гертруди з Романом. Австрійська княгиня не хотіла їхати з чоловіком до Галичини й лишилася в своїй країні; по війні дістала маєтність у Стирії і там жила до кінця життя. Від Романа мала вона доньку Марію, що вийшла замуж за хорватського бана, Стефана IV. Роман, вернувши з Австрії, виїхав на Литву, де дістав від литовського князя Новгородок і пізнійше оженився вдруге з донькою волковийського князя. На Литві теж закінчив він життє, убитий, здається, серед бою около 1258 р. Поховано його в Холмі, в катедрі Богородиці.[2])

У Відні багато памяток по Бабенбергах. Є між иншим улиця їх імени, є й відповідна напись на домі (I, Ам Гоф 2.), де колись був їх двір і де якийсь час жив наш Роман. Текст тої написі такий:

An dieser Stelle stand ein Hof der Babenberger Markgrafen u. Herzoge, später für die herzogliche Münze verwendet. Das Haus wurde 1386 den Karmeliten übergeben, kam 1554 in den Besitz des Jesuitenordens u. war, zum Kriegsgebäude umgebaut, 1775—1913 Sitz der obersten Kriegsbehörde, zuletzt des Kriegsministeriums.

Широкий віденський загал про росказані висше події мало що знає. Та для нас, Українців, будуть вони все одною з цікавійших сторінок нашої історії.

СТАРИЙ ЛЬВІВ.

ЦЕРКВИ.

Написав В. КАРПОВИЧ.

3. ЦЕРКВА СВ. ПЯТНИЦЬ.

Незвичайно живописна з близька. На перший вид мається враження, що стоїмо перед старинними оборонними мурами, побудованими в часах, коли цегла ще не була звісна, а стіни мурували на цілі метри грубі. Найближче окруження підносить ще її красу. Такого гарного саду, немов з якогось віддаленого села, що ним віє тут скрізь з усіх кутків, не найшовби в цілім Львові. Краса його не в штучних видумках, а в природних принадах, в спокою і в якійсь небуденній повазі. Не даром була се колись посвячена земля мерців. І нині зберегла вона ще богато зі суму і поваги цвинтаря. Через контраст з бурливим життєм зовсім непоетичного окруження се враженнє більшає і тим сильнійше відчувається поезію і красу затишної закутини.

Давнійша, деревляна церква св. Пятниць згадується спершу в 1443, 1445 і 1456 р. З початку належало до неї небогато землі, але згодом вона придбала більше ґрунтів побіч городу і цвинтаря. Була се одна з великих парохій у Львові, але її парохіяни були пере-

[1]) Імпірг, Інеперг в нашій літописи; мабуть нинішній Кльостернайбурґ, бо там був найблизший Відневи старий замок Бабенбергів.

[1]) М. Грушевський: Історія України-Руси, т. III. (2-е вид.). Львів 1905, стор. 75—76.

[2]) Пор. Д-р І. Крипякевич: Український князь на австрійськім престолі. Календар-альманах „Кривавого Року". Відень 1917, ст. 118—120.

важно бідні, дрібні ремісники. Ще як деревляна увійшла в 1539 р. в число крилошанських церков. В 1665 р. церковне братство при св. Пятницях одержало грамоту від Атаназія Желиборського.

Нинішний свій вид завдячує церква половині XVII ст. Три дати звісні з історії її повстання. Під кришою вежі відкрили при останній реставрації дату „A. D. 1643". В зовнішній стіні, від Жовківської вулиці, вмурована є поздовжна камінна плита з дуже гарно вирізбленим гербом молдавських господарів. На самім вершку її видніє княжа мітра, а під нею навхрест зложені — шаблюка та булава. Ті емблєми княжої влади накривають гарно удекорований щит, серед якого пишається голова буйвола з рогами, а над ними корона. Між рогами сяє звізда, по лівім боці голови бачимо сонце, по правім півмісяць. Довкруги, на вільнім полі щита, розкинені букви: Iω—В—В—Б—М—Г—Z—М. Під різбою видно пять стрічок старої написи, яку ріжні ріжно читали, а передовсім дві перші стрічки, бо решти ніхто таки і не відчитав. Говорили завсіди, що можна на плиті відчитати: „Сонце, місяць і корона — Сія тройца наша оборона" — а тимчасом там написано ось що:

„С(о)лнце, м(ія)ць и корона,
Сцептру(м), пала(ш), оборона,
Глава в ві(н)ци и(з) зві(з)дою,
Нотую(ть) всі ясно(сть) Твою.
Хра(м) с(ей) с(о)ве(р)ш(ен) Ро(ку) 1644
Ав(г)у(с)т(а) 15".

Поодинокі букви довкруги голови дика, требаби мабуть читати: Iω Василій Воєвода Божією Милостю Господар Землі Молдавської.

Коли на вершку вежі видно дату 1643, то на описаній плиті виразно сказано, що храм збудований 1644 р. Третя дата, ще пізнійша, записана в „Літописи львівській" (виданій А. Петрушевичем), подає, що церкву посвятили в 1645 р.

Ріжну долю переходила ся передміська церква. Хоч побудована була як кріпость, не дуже мабуть була оборонна. Бо ані разу не вспіла опертися неприятелеви, а кілька разів впала жертвою вогню і війни. Мусіло се, очевидно, відбитися на її виді, як не без сліду перейшла реставрація в 1870, а і недавна в 1908 р. Все одначе вказувалоби, що в головнім нарисі вона збереглася до нині так, як колись виглядала. В поземім нарисі зображує видовжений прямокутник, якому побічні, значно пізнійше добудовані, приставки (що видно найкраще з нутра церкви) надають вид латинського хреста. Пізнійшого походження є мабуть також і пресвитерія, закінчена половиною вісьмикутника, а при тім значно нижча від середньої нави, над якою знов стремить висока, чотиробічна вежа, звязана органічно з дійсним корпусом церкви.

Середню частину накриває стрімкий двуспадовий дах. Вежу покрили в 1908 р. новим шоломом, що нагадує дещо вершок Корнякгівської вежі при Волоській церкві. Давнійше виглядав він зовсім інакше та більше відповідно до характеру будівлі. Інтересною особливістю її є вежа, не побудована окремо а звязана нерозривно з властивим храмом. Сього рода конструкцію можна бачити лиш у деревляних церков на самій польсько-укра-

Церква св. Пятниць.

інській межі в західній Галичині. Має вона ще з ними спільний поземний нарис а також стрімкий дах над головною навою.

В загальнім своїм виді вона не представляє властиво нічого оригінального, але оригінальною є в своїм архитектурнім пристрою. На перший плян виступає її оборонний характер, з якого випливають властиві її прикмети. Вежа в долішній партії се неначе бастіон якоїсь твердині, на яку вказують ще останки стрільниць в стіні між пресвитерією а середньою навою. Се враження підносять ще тяжкі брили каміння, вжитого до мурів вежі і самої церкви. На їх вид здається, що мусіла се бути не аби-яка твердиня хоть в дійсности так воно не було; богато слабші мури монастиря ОО. Василіян були сильнійшою обороною перед неприятелем, як мури церкви св. Пятниць.

Кріпко поставлена вежа стоїть немов на сторожі безпеченства невеликої зрештою церкви, що ціла криється за нею. З архитектурного боку не легко говорити тут про якусь стилевість будівлі. Що до вежі, замітною є її аттика з сліпою аркадою, заснованою з неначе романських мурів та ренесансових будівель, що майже без виїмку походять з XVI – XVII віка. Ренесансовою одначе немож вважати пятницької вежі, бо лиш детайлі нагадують сей стиль, як знова на бароковий вказують інтересні слимачниці по обох боках вежі в кутах, де з камінної, долішної кондигнації переходить вона в горішну, цегляну. Натяки на романщину, а подекуди і готик, вказує середня нава, себто властива церква зі стрімким дахом і заднім фронтовим вершком. Пресвитерія половини вісьмокутника се відгомін ще готику, о скільки не вплив нашої деревляної церковної архитектури. Зі всім тим церква представляє добре зістроєну цілість.

Входиться до церкви дверми в низу вежі-дзвіниці, поміщеними на оси будинку, орєнтованого від сходу на захід. Перед входом бачимо на землі дві великі плити з орнаментами і написами. Одна з останками чудового орнаменту забрана з гробу „Симеона Красовського“, як се можна прочитати з датою його смерти (1674 р.). На другій плиті, без орнаментів, під рівнобічним хрестом видно рік 1743, а напись вказувалаби, що накривала вона колись гріб священика. В середині храму, під проповідницею і поруч іконостаса, є вставлені в долівку ще два подібні камені з довгими написами.

Під дзвіницею є притвір, до якого припирають хори. На зовнішній їх балюстраді бачимо вмуровану, камінну плоскорізьбу з молдавським гербом, зовсім таким самим, як на зовнішній стіні церкви. Нема лиш під ним ніякої написи, а по боках розміщені ті самі поодинокі цифри господаря Василя Лупула. Склепління церкви є бочкове з віконними люнетами.

Одиноке, що вмить приковує увагу в церкві, се славнозвісний не лиш на цілій Україні, але і в культурній Европі, іконостас, слава пятницької церкви і нашої старої культури. Побіч нього можна поставити ще лиш чудовий іконостас Богородчанський, Рогатинський, Красичинський та неістнуючий вже Краснопущанський. Святопятницький є справдішним твором мистецтва під двома оглядами. Не відразу іменно можна зорієнтуватися, що наперед подивляти в нім: чи прегарну в тектоніці і виробленню рамову стіну, чи превелике богацтво ікон першорядної кисти. Різблені рами розложені спокійно в горизонтальних та вертикальних лініях згідно з маєстатичним ренесансом ціловиду іконостаса. Вертикальною його осию є стовп, що має за підставу царські ворота, а за вершок Ісуса Христа на хресті з фігурами по обох боках. Середною точкою його і найпишнійшою частиною іконостаса є неначеб порталь з чудовою архівольтою і іконою Ісуса Христа Архієрея на золотім тлі. По обох боках її ми бачимо ряд дванайцятьох апостолів, що визирають з гарно витисканих десенів на золочених дошках. Є се найвиднійша партія іконостаса і вона передовсім приковує очи видця, одушевленого красою і богацтвом мистецьких моментів. В горі і в низу апостолів біжуть в прямій лінії невеличкі „празничкн“ з подіями з життя Ісуса Христа і Божої М. Є їх всіх разом двайцять чотири, бо до їх числа не належить Остання Вечера над самими царськими воротами а також Зложення до гробу над Архиєреєм.

Ліворуч царських ворот бачимо св. Івана Золотоустого, по правім боці св. Володимира з Ольгою. Праворуч царських воріт, по лівім боці діяконських дверий, св. Кирила і Методія, по правім, св. Миколу. Над св. Іваном в другім ряді ікона св. Параскеви, що стоїть з трираменним хрестиком в правій руці. Розложені довкруги неї малі образки в овальних медаліонах зображують її мученицьку смерть і події з мук Ісуса Христа. Над св. Володимиром і Ольгою бачимо прегарний образ Божої М. з малим Ісусом на руці. По правім боці царських ворот, над св. Кирилом і Методієм, відповідний тамтому образ Ісуса Христа з євангелієм у руці. Над св. Миколою видно в другім ряді ще оден образ св. Параскеви, що сидить на престолі; малі образки зображують події з її життя. Над самими лівими діяконськими дверми вставлений образ Преображення, над правими Pietà, себто Ісус Хр. на руках Божої М.

З вичислених образів всі в найнизшім ряді зовсім нові, а саме: св. Іван, св. Володимир з Ольгою, св. Кирило і Методий та св. Микола, а також Преображення і Pietà над діяконськими дверми. Як видко з підпису на образі св. Кирила, малював їх в 1870 р. при відновлюванню іконостаса Антін Качмарський та вміло згармонізував їх зі старими мальовилами.

Найвищий ряд ікон над „празничками“ — се образи святих східньої церкви в прегарних, прозоро різблених медаліонових рамах. Своїм справді естетичним видом і відмінними формами вони завершують архитектоніку іконостаса, що є дійсним твором різбарського мистецтва. Всі святі держать в руках білі пояси з написами. На гарних конзолях по обох боках постумента — якого середину виповнює „Зложення Іс. Христа до гробу“, а вершок двигає хрест — стоять великі фігури Божої М. і Святих. В цілім іконостасі є майже сімдесять більших і менших ікон.

Образи іконостаса цінні передовсім як твори не невільничого наслідування — копіо-

вання закостенілої византийщини, але вмілого використання її репертуару при підмозі великої штуки західних народів. Найзамітнійша ся прикмета малюнків є рівночасно доказом, що іконостас зроблено тут на місци, на галицькій землі. Бо тут саме, а не деінде на Україні, перехрещувалися західні впливи зі східними і тут лиш міг повстати подібний твір. Чи воно було як-раз у Львові, годі нині сказати, але се, очевидно, не виключене.

Іконостас — як се слідно з стилевих признак — є безсумнівно старший від нинішньої церкви, а в кождім разі зроблений він не для церкви з 1644 р., що видко хочби з того, що чотири його горішні кондигнації містять по обох боках по однім образі, для яких не було вже місця на стіні самого іконостаса і тому мусіли їх примістити на стіні церкви, хоч ще у злуці з самим іконостасом. Він походить що найменш з другої половини XVI в.

В головнім вівтарі є образ Ісуса Христа в гарнім, синім одязі в золоті квіти. Ісус в лівій руці держить світ, а правою благословить. Під ним напис: „Prawdziwy wizerunek Chrystusa Pana w Turynieckim obrazie cudami słynącego".

За вівтарем находився давнійше інтересний образ на дошці з золотим тлом, на якім була Божа М. на престолі з Іс. Христом на руках (благословлячим) і святими по боках. Нині на сім місці висить іконографічно дуже інтересний образ на дошці, що представляє Різдво Христа. На задній стороні іконостаса приміщено образ Зняття Ісуса з хреста.

Склепіння і стіни пресвитерії покривають фрескові малюнки звісного українського маляра з кінця XVIII віка, Луки Долинського. Вони зображують у великих площах Божу М. зі св. Єлисаветою в огороді, а по боках лицаря (князя?) та монаха. На склепінню чотири євангелисти. Малюнки збережені ще не зле, а видко, що вийшли з рук мистця.

Перед іконостасом стоять чотири канделябри — по два відмінні — дуже гарної різбарської роботи.

В лівій каплиці бачимо камінну і мармурову гробницю крилошанина Івана Частинського, що помер в 1850 р.

В вівтарі, по лівім боці церкзи, є образ італійської школи, який зображує М. Божу, що зноситься над гробом, окруженим апостолами.

В правім вівтарі бачимо ікону св. Варвари в металевих ризах, з церквою в одній і пальмою в другій руці. Над нею в круглих рамах находиться образ св. Трійці. Він інтересний тим, що Бог Отець має на голові не мітру, а папську тіяру з потрійною короною.

Колись в церкві находився ще образ св. Матвія і Марка, кисти львівського маляра з поч. XVII в. з вірменськими написами. Походив він мабуть зі знесеної вірменської церкви св. Анни на Жовківськім. Нині зберігається в Національнім Музею.

З цінних памяток, що зберіглися в церкві, треба згадати ще антимінс, що його жертвував гетьман Мазепа, гарну срібну готицьку кадильницю зі срібними ланцушками, а відтак свічник, що стоїть перед намістними образами. На свічнику є напис: „Сей свѣщникъ накладомъ и коштомъ справленный Господина Іоана Ходновского и жены его Маріи за душевное спасеніе свое до церкви препод. великомученицы нашей Парасковіи на честь и хвалу Господу Богу въ Тройцы единому и на памятку вѣчну. Року бож. 1648 мѣсаца Априля дня 7 го".

При церкві істнує малий архів.

Про святопятницьку церкву писали: В. Карпович. Під покровом молдавських господарів. „Укр. Слово". 1918. ч. 217, 220, 221; F. Łobeski. Dodatek do Gazety Lwowskiej. 1854. ч. 20; F. Jaworski. O szarym Lwowie. Львів 1916. стр. 35—41; Альбом „Вистави археол. польсько-руської у Львові 1885 р." (репродукція іконостаса); М. Голубець — Начерк історії українського мистецтва. Львів 1922. Т. I.; B. Janusz, Zabytki mołdawskie. Wiad. konserw. Зош. 2. стр. 59 (ілюстр.). 63.

MISCELLANEA.

КРЕХІВСЬКИЙ АПОСТОЛ.

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ЦІЛОГО АПОСТОЛА Й АПОКАЛИПСИ З XVI В.

(Тимчасова вістка).

Подав Епп. Др. ЙОСИФ БОЦЯН.

У бібліотеці василіянського манастиря в Крехові к. Жовкви находиться між рукописами книга № 190 зі старим написом на хребті: »Апостоль стихами избранный«. Історики, філологи й богослови наші, які нераз бували в Крехові, не звернули досіль на цю книгу належної уваги, — а тимчасом вона є дуже цінним памятником нашої мови.

Є це український переклад з коментарем цілого Апостола з Апокалипсею, писаний в XVI віці.

Книга доховалась до наших часів дуже добре. Оправлена вона в шкіру з витиском на лицевій стороні погруддя Христового в сяйві та написом довкруги його: Deus illuminatio mea 1581, а на оборотній стороні витиснено погруддя деяких апостолів. Заголовного листа немає, ні підпису перекладача, чи писаря. Усіх листів є 663 fol. Писані вони гарним уставом з киноварією, пояснення й поправки писано з боку полууставом. Гарних заставок ні ілюстрацій в тексті нема ніяких; титули тільки поодиноких апостольських писань виписано великими буквами (не вязаними зі собою), розуміється, киноварією. Нею значено теж глави й числа рядків. Слова тексту не мають ні наголосів, ні відступів, ні знаків розділу між собою, що разом із характером письма вказує на другу половину XVI віку.

Особливість цього рукопису зазначує згаданий напис на хребті: »Апостолъ стихами избранный«: Кожний стих глави зачинається з нового рядка. Зачал церковних не значено, тільки глави й стихи; воно вказує на те, що переклад цей писаний для приватного вжитку. Тому то находиться в ньому не тільки Апокалипса св. Йоана, в церковнім богослуженню не вживана, але ще й друга незвичайна особливість: лист св. Павла до Лаодикійців (апокрифічний). Важна теж особливість цього Апостола — короткі пояснення: одні, річеві, для розуміння тексту, а другі філологічні, в яких порівнується український текст з грецьким, церковно-словянським, болгарським (середнього періоду) і польським. Цеб указувало на те, що пояснення, а може й рукопис, писав сам автор перекладу. Звідсіль така вбогість декоративної сторони рукопису, а таке богацтво — язиково-богословської. Найбільше пояснень додано до Апокалипси. Крім пояснень є ще й троякі поправки тексту: двократні, відай від самого автора рукопису, третя верства походить від пізнішої руки й вона писана скорописом. Гарним скорописом написано теж пізнішу приписку в низу книги, яку призначується по вічні часи для Крехівського манастиря.

А тепер іще найважніща річ: мова цього перекладу. З великою радістю приходиться зазначити, що мова його це чиста народня мова українська в книжній формі XVI віку, з дуже малими домішками церковної та польської мови. На зразок подаємо початок першої сторони.

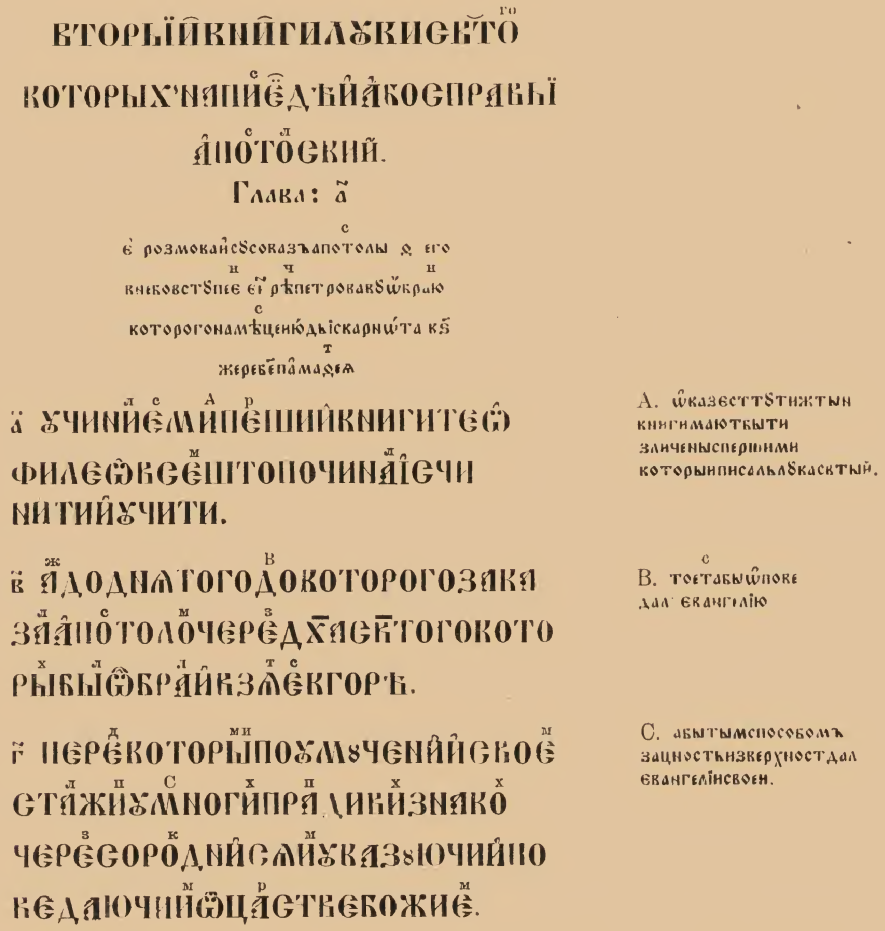

Мова, як видно, гарна, вкраїнська. Переклад сам дуже інтересний не тільки з філологичного боку, як важний памятник нашої старої мови вкраїнської, — але й з богословського, як старий наш переклад біблійних книг. На жаль, однак переклад цей не є самостійний чи то з грецького,

чи з церковно-словянського тексту, а тільки переклад польської кальвинської біблії, виданої накладом князя Миколи Радивила в Берестю 1563 р. п. т. »Biblia swięta, tho iest Księgi Stárego y Nowego Zakonu wlasnie z Zydowskiego Greckiego y Łaćińskiego nowo na Polski ięzyk z pilnością y wiernie wyłożone«. Друга часть Нового Завіту зачинається тамки на листі 64 обор. словами: »Wtore księgi Łukaszá swiętego ktorych napis iest Dzieje ábo Sprawy Apostolskie“ і сягає аж до л. 143, на якому кінчиться »Ziáwienie Janá swięthego Theologá«. З біблії тієї переложено вправді дослівно й текст і пояснення; однак перекладач, хоч заєдно був він під упливом польського тексту, та хоч взяв із нього зразок поділу на стихи, був він все таки свідомий себе й старався бути самостійним. Видно це перш за все із порядку, в якому йдуть за собою поодинокі апостольські писання. Радивилівська біблія має порядок Вульгати: за Апостольськими діями йдуть листи св. Павла, а потім католицькі; а в нашого Українця по грецькому й нашому церковному порядку йдуть за Діями наперед католицькі листи, а потім Павлові. Далі, в перекладі заєдно видиться згляд і на наш церковно-словянський текст, з яким перекладач був добре обзнакомлений. А вже найбільше дбайливости виказав він у правильности української народньої мови й її складу. Під цим оглядом не тільки дорівнює він перекладови Пересопницької (1561 р.) та Волинської (Житомирської, 1571 р.) євангелії, а вже куди перевисшає український переклад Нового Завіту ровесника свого Валентина Негалевського (1581 р.), котрий напр. пише: Єзус.

Докладніщу студію про цього Крехівського Апостола приготовимо, дасть Бог сили й часу; тимчасом подаємо зміст цілого рукопису. З технічних зглядів переписуємо його тут без знаків скорочень.

Вторыи книги Луки свт҃ого которых напис єст Дѣи або Справы апостол҃ский (ст. 1—158). **Лист до всих вобец҃ Якова апостола свтого который писал до всих жидов который вѣрили в Пана Іс҃а Х҃а которыи ся были розбѣгли на розмаитых сторонах часу замордованья Стефанова** (ст. 159—75). **Лист першии до всих вобец҃ Пет'ра свт҃ого апостола** (ст. 177—94). **Лист вторыи до всих вобец҃ Петра светого апостола** (ст. 195—205). **Лист першии до всих вобец҃ Йѡа́на светого а҃постола** (ст. 207—22). **Лист вторыи Йѡа́на́ светого до нѣкоторой вдовы и сынов єи жебы в'милости мешкали ѿ фал҃шивых ѹчителеи ся выстерегали:** (ст. 223—24). **Лист третии Йѡана светого которыи пишет до Гайя хвалечи єго иж приимует братю и иньшим ѡвощом добрым** (ст. 225—27). **Лист до всих вобец Йюды Апостола светого** (ст. 229—33). **Лист Пав'ла светого апостола которыи писал до Рыму скоринту через Ѳивию служебницу збору Кехрейского которую в том листе залецает** (ст. 235—97). **Лист першии Павла светого до Коринтов** (ст. 299—360). **Лист вторыи до Корынтов Павла светого которую (!) послал с Ѳилиписѣев' Титом и Лукою Євангелистом** (ст. 361—402). **Лист Павла свт҃ого до Галатовь** (ст. 403—24). **Лист Павла ст҃ого до Єфезу** (ст. 425—46). **Лист Павла светого до Филиписиєв** (ст. 447—62). **Лист Павла светого до Колосає́в** (ст. 463—77). **Лист Павла свт҃ого до Лаѡдикиєвь:** (ст. 478—80). **Першии лист Павла свт҃ого до Селѹнянов** (ст. 482—94). **Лист в҃: Павла свт҃ого к Селѹняном** (ст. 495—502). **Лист А: Павла свт҃ого до Тимоѳея** (ст. 503—20). **Вторыи лист Павла ст҃ого до Тимоѳея** (ст. 521—32). **Лист Павла свт҃ого до Тита** (ст. 533—40). **Лист Пав'ла свт҃ого до Ѳилимона́** (ст. 540—43). **Лист до Жидовь. Аркгумент** (ст. 544—89). **Продмова к читал҃ником ѡ зявеню Йѡана светого** (ст. 591—92). **Зъ'явенє Ивана́ светого Теѡлога** (ст. 593—663).

Листа до Лаодикійців немає в Радивилівській біблії, тому і в нашім перекладі не має він пояснень. А не має його звичайно і в інших тогочасних бібліях, — як у загалі текст його велика рідкість. Тому й наш Крехівський Апостол тим інтересніщий.

УКРАЇНСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ.

ДОПОВНЕННЯ І ПОПРАВКИ.[1])

I.

В низці славних могил на чужині треба згадати і Григора Орлика, найближчого дорадника батька і по смерти його єдиного заступника української справи в Европі. Ґенерал-поручник Людовика XV — він був ранений в 1759 р. 21 квітня під Берґеном і помер 4 листопаду. Похований, як свідчить лист його шефа, маршала Броя до графині Орлик, „в Дієвій Армії біля Міндена на Рейні“. Ближче я не міг установити його могили, хоч їздив у Франкфурт, Берґен і Мінден.

Цікаво, що в архиві французького Військового Міністерства є подання з 1842 р. якогось Орлика, що прохав дозволу ознайомитися з паперами „мого родича ґенерал-поручника Орлика“ в ціли розшукання його могили. З невідомих причин міністр не дав свого дозволу цьому Орликові, який може був нащадком другого сина гетьмана, Михайла, що народився 29 липня 1704 р.

Париж. *Іл. Борщак.*

[1]) Див. Стара Україна, 1924, VI.

II.

Велика Україна.

Л. Боровиковський († 1889) — Хорол к. Полтави; Мик. Вербицький (Миколайчик Білокопитий) († 1909) — Чернігів; Евген Гребінка (1848) — Пирятин; Митр. Дикарів (етноґраф) — Катеринодар; К. Думитрашко († 1886) — Київ; Адр. Кащенко — Катеринослав; Як. Кухаренко (приятель Шевченка) — Катеринодар; проф. Ол. Маркевич — Одеса; Мик. Міхновський — Київ; Вас. Мова (Лиманський) — Катеринодар; П. Ніщинський (Байда) — Воротилівка на Поділлю; В. Симиренко (Хорс) — Київ; М. Симонів (Номис) — Лубні; Л. Смоленський — Одеса; Гр. Чупринка — Київ; Як. Шульгин — Київ; Я. Щоголів († 1898) — Харків.

Галицька Земля.

Ол. Борковський — Ваневичі к. Самбора; Мелітон Бучинський — Станиславів; др. Ів. Джиджора — Голгочі (пов. Підгайці); о. Мих. Зубрицький — Береги Долішні, к. Устрік Долішніх; Ант. Кобилянський (автор „Слово на Слово по редактора Слова“ — Львів; Н. Кобринська — Болехів; Ст. Ковалів (Пятка) — Борислав; Марія Колцуняк-Кузьма — Коломия; др. Вол. Коцовський — Сокаль; Ост. Левицький (Драла) — Станиславів; Дан. Лепкий (етноґраф) — Старий Самбір; Сильвестер Лепкий (Марко Мурава) — Жуків к. Бережан; Й. Лозинський — Яворів; інж. Мартинець (держ. секр. ЗОУНР) — Пороги; В. Матюк — Карів к. Угнова; др. Ю. Медвецький — Львів; Ант. Могильницький — Яблінка (пов. Богородчани); Вол Навроцький — Ряшів: Софр. Недільський — Коломия; о. Ост. Нижанковський (композитор) — Стрий; К. Устіянович — Довге к. Підбужа; Настася Чагрова (морґанатична жінка галицького кн. Ярослава Осмомисла) — могила в лісі к. Галича.

Буковина.

О. Кобилянський (автор „Словаря“) — Чернівці; М. Устіянович — Сучава; Евгенія Ярошинська — Раранче.

Закарпаття.

М. Врабель — Ракош-Керестур; Юр. Жатковић — Стройна (Береж. жупа); Анат. Кралицький — Мукачево; Мих. Лучкай — Ужгород.

Українські кольонії в Америці.

о. Ант. Богачевський (укр.-амер. діяч) — Ансонія (Пенсильвенія); о. Сотер Ортинський (перший укр. епископ в Америці) — Філядельфія.

На чужині.

Ів. Білик-Рудченко — Петербург: др. М. Борисикевич (визначний окуліст, проф. унів.) — Ґрац; полк. Дм. Вітовський (держ. секр. ЗОУНР) — Берлін; Хв. Вовк — Жлобин; П. Грабовський († 1903) — Тобольск (Сибір). др. Ів. Колесса (етноґраф) — Варажди (Хорватія); Ф. Матушевський — Атени: Ол. Навроцький (член Кирило-Мегод. Брацтва) — Єріванъ (Кавказ): П. Пелехин — Петербург; др. Ів. Пулюй — Прага; Ол. Русів — Саратів.

Вол. Гнатюк.

III.

В Чернігівському Спасо-Преображ. Соборі поховано його великого фундатора кн. Мстислава. Підчас розкопок знайшли були правдоподібно й його кости.

Гетьм. Ів. Скоропадський похований біля Глухова в церкві Гамаліїв. м-ря, ним фундованій.

Гетьм. К. Розумовський в Батурині (надгробний монумент).

Останній кошовий Задун. Січи О. Гладкий — в Олександровську. Стоїть монумент на могилі.

Ще зберіглася могила К. Гордієнка.

Вас. Полетика — в с. Коровинцях, Ромен. пов. на Полтавщині (див. В. Горленка, Южно-русск. очерки и портреты. К. 1898).

У Київі лежать: а) На Байковому: Мик. Ковалевський, Гр. Шерстюк (памятник будовано на громадський кошт), А. Андріевський (монумент з українськими написами); на рим.-кат. відділі цвинтаря лежить ще Богдан Ярошевський. б) На Щекавиці лежить К. Михальчук і тамже, коли не помиляюсь, лежить і П. Стебницький. в) На Аскольдовій могилі лежить В. Тарновський.

У Харкові два кладовища; одно на Холодній горі — там Квітка; друге міське — Гулак, Потебня, Вол. Александров (над ним висипано високу могилу) і Кропивницький (дуже гарний монумент з бюстом).

М. Максимович лежить на Михайловій Горі, на лівім березі Дніпра, напроти Шевченкової могили. Там гарний памятник.

Ол. Лазаревський — в своїм селі Підлипному, Конотоп. пов.

Ів. Манжура похований у Катеринославі, але могила його затратилася. Ми шукали і не могли знайти на місці.

П. Чубинський — в Баришполі на Полтавщині.

Тр. Зіньківський — в Бердянську, гарний монумент.

В. Доманицький — в с. Колодистому Звенигород. пов. на Київщині.

Прага. *Д. Дорошенко.*

IV.

Читаючи „Український Некрополь“ (Стара Україна, 1924, VI), мені пригадалися ще:

1) Могила Михайла Кричевського під Лоєвим (знимок, дуже слабонький, в моїх „Z dziejów Ukrainy“);

2) Могила Данила Нечая під Черемошним на Поділлю, — врешті

3) Могила митрополита Йосифа Нелюбовича-Тукальського в Мгарськім монастирі під Лубнями (я оглядав її).

В. Липинський.

ХРОНІКА.

ПЕРЕД 10-ТИМИ РОКОВИНАМИ СМЕРТИ І. ФРАНКА.

(ДЕЗІДЕРАТИ).

Дня 28 мая 1926 р. буде 10 літ, як у Львові помер великий український письменник і учений Іван Франко. Роковини сі, зовсім певно, не проминуть без уваги українського громадянства. Та бажалосьби, щоб увага ся не обмежилася тільки до формальних поминок великого Покійника: жалібних академій, публіцистичних статей і т. п. Роковини сі повинні лишити по собі більш тривкі сліди. Сліди, які грядучим українським поколінням свідчилиби про культуру сучасного українського покоління.

Як жеж найкраще і тривко помянути нам автора „Мойсея“ у 10-ті роковини його смерти?

Безперечно: найкращими і найтрівкійшими поминками Ів. Франка булоби передовсім написання і видання його життепису. Життепису — докладного, повного, в якім, крім біографії, булаб і характеристика та оцінка всього того, що Франко дав українській нації. Дезідерат се, що правда, великий. Та всеж таки він не утопія, коли за його зреалізованя взялосяб Наукове Товариство ім. Шевченка, в якім Франко працював невтомно майже через 20 літ.

Підготовчу роботу в тім напрямі Наукове Товариство, зрештою, вже почало. Маю на думці „Спис творів Івана Франка“, який зладив п. В. Дорошенко й який почала видавати Бібліографічна Комісія Н. Т. ім. Ш. у своїх „Матеріялах“. На жаль одначе, згаданого списку досі появився (ще в 1918 р.) тільки в. І, що обіймає меншу частину письменського дорібку Франка (2044 чч.). Тому негайне видання дальшої частини згаданого „Списку“ — отсе бувби другий дезідерат з нагоди 10-ліття смерти Франка.

Не менш важним є зібрання і збереження всіх матеріяльних памяток по Ів. Франкови. І в сій справі Наукове Товариство ім. Шевченка зробило вже початок. Воно набуло від родини Покійного всю його хатню обстанову та умістило її в своїм Музею, творячи в ньому »Кімнату Ів. Франка«. Кімната ся одначе повинна стати завязком окремого „Музею Івана Франка«, в якім булоби зібране разом і зберігалося все, що має який небудь звязок з Франком. Туди повинна між ин. перейти, як музейний предмет, і бібліотека Ів. Франка, що тепер знаходиться у бібліотеці Н. Т. ім. Ш., а також усі инші памятки по Франкови (з окрема — вся його переписка), що є по ріжних приватних руках. Зложити їх що до одної у згаданім Музею — отсе третій спосіб, яким сучасне українське покоління найкраще і трівко помянулоби Франка в 10-ті роковини його смерти.

Наконець іще оден дезідерат з нагоди 10-тих роковин смерти Ів. Франка. Се справа Його могили. Справа ся дуже прикра. Вже 9 літ, як помер Франко, а на його могилі й досі нема ніякого (коли не брати під увагу пустої камяної плити, що прикриває гробницю) знаку, що вказувавби, хто в ній лежить. Буквально — ніякого! Богато Українців, більше і менше визначних, померло після Франка. І богато більше і менше визначних памятників стоїть уже на їх могилах. Тільки могила безперечно найвизначнійшого після Шевченка Українця XIX–XX вв. отсе вже 9 літ стоїть без ніякого памятника — зовсім забута...

Та близькі 10 ті роковини смерти Ів. Франка мусять пригадати і його могилу українському громадянству. Час найвищий, щоби на могилі сій став памятник, достойний Того, хто в ній лежить.

На памятник Іванови Франкови зібрано, зрештою, вже якусь суму у Галичині і в Америці. І так, у „Ділі« за 1924 р. декілька разів появлявся зазив посилати жертви на памятник Ів. Франкови на адресу »Дністра«. А у філядельфійській „Америці« з 1924 р. ч. 133 читаємо про ухвалу 3-тього конґресу »Обєднання«, якою візвано американських Українців до складок »на закупно площі (!) під памятник Івана Франка у Львові« — і перший виказ такої складки, яку передано „Обєднанню“. Наконець, у »Ділі« з 1925 р. ч. 55 надрукована новинка, що в січні 1925 р. філядельфійське »Обєднання« вислало вже до краю на памятник Франка 50 ам. долярів.

Та хто в нас займається справою памятника на могилі Ів. Франка? Комітет, що зорґанізувався був у Львові перед війною для вшанованя 40-ліття письменської діяльности Ів. Франка, видавши ювилейний Збірник (»Привіт«) та зібравши ювилейний дар, перестав істнувати. А про новий Комітет будови памятника Ів. Франкови ніхто в нас не чув іще.

Тому першим кроком до поставлення памятника Ів. Франкови мусить бути зорґанізования спеціяльного ad hoc громадянського Комітету. Почин до сього повинен вийти з кругів самого громадянства. Та коли б ширше українське громадянство і далі ставилося до справи сеї байдужно, тоді справу сю повинно взяти в свої руки Наукове Товариство ім. Шевченка. І з огляду на короткий час, який ділить нас від 10-тих роковин смерти Франка — негайно приступити до діла.

Ів. Кревецький.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

ОЦІНКИ Й ЗВІТИ.

Проф. Д. Дорошенко. **Огляд української історіографії.** Наклад Українського Університету в Празі. Прага, 1923. Ст. 221. 8°.

Нову книжку проф. Д. Дорошенка прочитав я з справжнім задоволенням. Давно вже відчувалася велика потреба дати загальний приступний курс української історіографії, курс потрібний не тільки спеціялисту з історії, але також і всім, хто працює над вивченням нашої літератури чи мови. Без знання історіографії годі писати, скажемо, курси літератури чи навіть мовознавства, — бож в історіографії як раз освітлюється багато тих явищ нашого життя, на яких тлі повставали твори літературні. Отже тепер цю помітну прогалину нашої науки хоч до певної міри заспокоєно новим курсом Д. Дорошенка. Написано книжку цілком доступно, виклад популярний і книжка безумовно принесе користь усім, хто працює в історії, літературі чи в мові.

На нову книжку Д. Дорошенка я дивлюся лише як на спробу дати короткий університетський підручник для своїх слухачів-студентів. Автор не ставив собі завдання написати строго наукового нового труда, — він лише зібрав до купи те, що дотепер вже зроблено для вивчення української історіографії. План своєї роботи довелося авторові уложити в значній мірі самому, бо до цього часу ми ще не мали суцільних курсів української історіографії.

Вважаю, що в скорім часі автору доведеться вдруге видавати свою книжку, а тому дозволю собі коротко висловити свої думки про цю книжку, головно про те, чого в цій книжці не знаходимо.

Відразу кидається ввічі при читанні книжки, що автор не дає детального определення, що ж таке історіографія, який її зміст, які її межи (півречення про це на ст. 5 не беру до уваги). І дуже шкода, що автор відразу не зробив цього, — при точнішім та детальнім определенні цеї науки автор певне натрапив би і відповіднішний план для своєї праці. Не зазначив автор також і всіх помічних дисциплин для української історіографії, а тому його розуміння свого викладу вийшло дуже нерівним, — то він подає нам історіософію, то часом впрост лише бібліографичного покажчика.

Прогалиною в книжці Дорошенковій, — прогалиною, що гостро відчувається аж до кінця праці, есть те, що автор не роспочав своєї праці докладним оповіданням про методи вивчення чи дослідження історії. А методи ж ці не були постійно однаковими, — вони мінялися з поступом науки, мінялися залежно від нового матеріялу, а також від нових методів помічних дисциплин: і кожного історика мусимо ціняти з погляду тогочасних методів, а не з погляду нашого часу. Розвиткові історичних методів треба було присвятити один чи декільки окремих розділів в книжці, тоді б усе дальше стало ясним, особливо мало підготовленому читачеві. Скажемо, на ст. 57 автор говорить про застарілість методів »Исторіи Руссовъ«, — а про ціж методи — чи застарілі чи нові — читач в книжці нічого не знаходить.

Наконець план цілої книжки. Автор росповідає про вивчення нашої історії в хронологічнім порядкові, — від літописця Нестора до наших днів. Історичні доби в житті нашого народу єсть разом з тим і розділи Історіографії Дорошенкової. З такою хронологичною схемою праці Дорошенка важко погодитися, бо українська історіографія розвивалася не тільки з життям своїм власним, — вона рівнялася й на історіографію наших сусідів, як близьких, так і далеких, скажемо, особливо що до методів історичного досліду, а часом і що до змісту самого досліду. Звичайно, малосприятливе для розвитку історичної науки своє життя — брак справжнього українського університету — дуже відбивалося на українській історіографії. Проте ж воно не спиняло її, проте ж воно все йшло вперед та вперед не дивлючись ні на які заборони. От тому в багатьох розділах праці Дорошенка помічається штучність обраного плану, бо доводиться занадто багато говорити про саме життя, а не про історіографію. Через такий план довелося авторові часто повторюватися і про одну особу чи один предмет говорити в багатьох місцях книжки. Невдачність обраного плану помітно кидається ввічі особливо в останніх розділах книжки; скажемо, найбільший розділ книжки, ст. 153—174: »Розвиток наукових дослідів української історії в 80—90 роках XIX століття« (штучний розділ) довелося звести просто до перерахування того, що за цей час було зроблено по окремих питаннях.

Чи не простіше було б авторові дати спочатку суцільний хронологичний огляд української історіографії, оминаючи бібліографичні деталі, але

більше спинившись на розвиткові методів наукового дослідження історії; подати докладніші характеристики наших істориків, великих і малих; росповісти про все те, що допомагало, а що гальмувало вивченню своєї історії. Обовязково треба докладно росповісти про помічні науки для історіографії, — скажемо такі, як література, мовознавство, етнографія, археологія, антропологія, палеографія, палеотипія, джерелографія і т. п. І вже по цьому приступити до бібліографії, але розбити її на десятки окремих питань, хоч би по схемі, як звичайно у нас укладається історію, але так, щоб читач відразу знайшов собі потрібну літературу на якесь питання чи історичний період.

Звичайно, громадянство з подякою прийме цю цікаву книжку, яка мусить бути підручною у кожного, хто працює на полі історії чи літератури, а навіть корисною буде вона й для історика мови. Мушу тут ще підкреслити, що провідною ниткою по цілій праці проходить неперервність української державної ідеї, і ця глибоко патріотична й правдива думка авторова на кожній сторінці книжки тягне до себе увагу читача, збільшує інтерес і заохочує до національної праці. Це добра ознака всіх писань Д. Дорошенка.

І. Огієнко.

Іван Каманін — Олександра Вітвіцька. **Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII вв. (1566—1651).** (Збірник Історично-філологічного Відділу Української Академії Наук № 11). Київ 1923, Ст. [illegible] таблиць. 4°.

Література водяних знаків з східної Европи почалася 100 років тому працею вологодського купця І. Лаптева »Опытъ въ старинной русской дипломатикѣ«, Петербург 1824 р.; пізнійше вийшли праці К. Громонина »Изъясненіе знаковъ, видимыхъ въ писчей бумагѣ« (Москва 1844) і основні праці Н. П. Лихачева »Бумага и бумажныя мельницы въ Московскомъ государствѣ« (Пб, 1891) та »Палеографическое значеніе бумажныхъ водныхъ знаковъ« (Пб. 1899).

Дослід українських філіґранів від 1896 р. вела п. Олександра Вітвіцька під керовництвом пок. Ів. Каманіна, переглядаючи систематично актові книги Центрального Архіва у Київі. Як вислід сеї праці у виданню Академії Наук появився багатий альбом водяних знаків з Україци 1566—1651 р., що дає 1336 ріжних філіґранів. До праці додучена тільки коротка передмова, де пояснено хід дослідів. Тепер відкривається друга частина праці — означити, до котрих фабрик паперу належали зібрані знаки.

Замітимо, що серед знаків XVI в. віднаходимо також філіґрани, що є на друках Федоровича (пор. нашу замітку Папір українських друків Ів. Федоровича, Стара Україна, 1924, с. 45—46).

І. Крипякевич.

Ілько Борщак. **Ідея соборности України в Европі в минулому.** По невиданих документах і стародавних працях. Париж 1923. Ст. 26+(2). 16°.

Чим дальше назад, в минулі століття, йдемо в історію України, тим більше цінного знаходимо в ній, тим більше є ми нацією: самі собою і в очах Европи.

Одною з таких цінностей є ідея соборности України.

Як розуміли ідею сю в нас у давніх часах, про се аж надто вимовно свідчать передовсім границі старих Українських Держав X—XIV ст. А далі: змагання найвизначнійших українських гетьманів XVII—XVIII ст.

Правильному розумінню ідеї соборности України в минулому в нас відповідало також розуміння згаданої ідеї в минулому і в зах. Европі. Показує се дуже наглядно п. Ів. Борщак у зазначеній вище книжечці.

На основі архівних документів, друків (старих і новійших — французьких, анґлійських, німецьких, італійських й ин.), а також старих ґеоґрафічних карт, від XVI ст. починаючи, автор констатує, що в XVI—XVIII ст., а подекуди пізнійше ще, в зах. Европі розуміли дуже добре єдність українського племени та його території між Вислою, Карпатами, Чорним Морем і Московщиною, відріжняючи одночасно Русь-Україну від Москви. Розуміли краще нераз, ніж розуміємо се ми самі нині.

Книжечка п. І. Борщака — невеличкий, одначе дуже цікавий і цінний причинок до теми: Україна й Европа в минулому, над якою автор і працює спеціяльно.

Ів. Кревецький.

Byzantion.

На історичному конґресі, що був в Брюселі в 1923 р., група византиністів, на чолі з професором брюсельського університету Henri Grégoire, вирішила заснувати міжнародній журнал византийських студій. Перший том такого журналу вийшов саме в світ в Брюсселі. Він уявляє собою гарно виданий з численними ілюстраціями том в 750 стор. Поміж авторами бачимо видатних византиністів всіх країн, крім України: Кондаков (вже покійний), Беес, Бенешевич, Бляншет, Діль, Gay, de Jerphanion, Лоран, Мариеско, Puig y Cadafalch, Millet. Журнал, певно, стане центром византийських студій в Зах. Европі. Конче потрібно, щоби українські византиністи увійшли з ним у звязок.

І. Б.

НОВІ КНИЖКИ.

Ом. Терлецький. **Історія Української Держави. Т. II. Козацька доба. Львів, 1924. Ст. 304 + Карта. 16°.**

М. Грушевський. **З історії реліґійної думки на Україні.** (Ukrainian Sociological Institute). Львів, 1925. Ст. 160. В. 8°.

Акад. Ол. Шахматов — Акад. Аг. Крим ський. **Нариси з історії української мови та Хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI—XVIII вв.** (Українська Академія Наук. Збірник історично-філологічного Відділу. № 12). Київ, 1924. IV+208. 8°.

Dr. E. Perfeckij. **Sociálně - hospodářské poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII—XV.** S mapou Potkarpatska. V Bratislavě 1924. Ст. 148 + 1 мапка. В. 8°.

Проф. Хв. Тітов. **Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI—поч. XIX в.** (З 180 малюнками). (Українська Академія Наук. Збірник історично-філологічного Відділу. № 20). У Київі, 1924. З друкарні Української Академії Наук. Ст. II+13–432+(1). В. 8°.

Проф. Хв. Тітов. **Матеріяли для історії книжної справи на Вкраїні в XVI—XVIII вв.** Всезбірка передмов до українських стародруків. (Українська Академія Наук. Збірник істор.-філ. Відділу. № 17). У Київі, 1924. Ст. II+8+546. В. 8°.

Д. Антонович. **Триста років українського театру 1619—1919.** Прага, 1925. Ст. 276. В. 8°.

Інж.-архитект В. Пещанський. **Давні килими України.** З 20 рисунками і 9 знимками. (Збірки Національного Музею у Львові). Львів, 1925. Ст. 14+28 табл. 4°.

В. Січинський. **Деревяні дзвініці і церкви Галицької України XVI—XIX ст.** (Збірки Національного Музея у Львові). Львів, 1925. Ст. (4)+LXV табл. + 52. 4°.

Юліян Бачинський. **Україна irredenta.** Трете виданне з передмовою В. Дорошенка і додатком: Листуванне Ю. Бачинського з М. Драгомановом з приводу „України irredent-и". Берлін 1924. Ст. XXVIII+237. 8°.

М. Зеров. **Нове українське письменство.** Історичний нарис. Випуск перший. Вид. „Слово" Київ, 1924. Ст. 136. 8°.

Літопис Української Революції: *О. Доценко.* Матеріяли й документи до історії української революції. 1917—1923. Т. II, кн. 4. Київ—Львів, 1923. Ст. 362+(2). В. 8°; Т. II, кн. 5 Т.—Львів, 1924. Ст. 398+II. В. 8°.

М. Полєк. **Житя Греків і Римлян класичного світа.** Львів, 1925. Ст. XII+292 (з 115 ілюстр.). В. 8°.

Акад. А. Кримський. **Історія Персії та її письменства.** І. (Збірник історично-філологічного Відділу Української Академії Наук. № 3, в. 1. Київ, 1923. Ст. 132+III. В. 8°.

Акад. А. Кримський. **Історія Туреччини** (Українська Академія Наук. Збірник Історично-філологічного Відділу. № 10). Київ, 1924. Ст. XI +226 (з 13 мал. із стародруків XVI—XVIII вв.) В. 8°.

Ол. Шульгин. **Нариси з нової історії Европи.** Прага. 1925. Ст. 211. В. 8°.

Видає: Наукове Т-во ім. Шевченка (Бібліотека і Музей) у Львові Відповідає за редакцію: Ів. Кревецький.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.